

Római katolikus templom (Szent István első vértanú), Somlóvásárhely

A barokk templomot 1788 és 1791 között építették. Hajója három boltszakaszos, egyenes záródású szentélye külső falába római sírkövet építettek be.

A templom főoltárának képét ismeretlen festő alkotta, Szent István vértanú megkövezését örökíti meg. A két mellékoltár képein Jézus születését, illetve az Egyiptomba való menekülést láthatjuk barokk festményeken.

A templom bútorzata is értékes: a szószék a győri ferences templomból került ide, gyönyörű faragvány. A sekrestyében látható szekrény a túskevári pálos kolostor híres fafaragójának, Hingeller Jánosnak a remekműve.

SZENT ISTVÁN DIÁKONUS

December 26. +Jeruzsálem

István diákonus vértanúságát Szent Lukács örökítette meg az Egyház számára az Apostolok Cselekedeteiben (6,1--8,2). E két fejezetben Lukács nem annyira a vértanúságot hangsúlyozta, mint inkább azt az üdvtörténeti fordulatot, amelynek dátuma István halálának napja: a fiatal Egyház Jeruzsálemből szétszóródik „Júdeába és Szamariába”, majd a pogányok közé is, s ezáltal egyre szélesebb körben terjed az Evangélium.

István a hét diákonus egyike, akiket az apostolok azért választottak, mert feszültség támadt a görög nyelvű és hellén kultúrájú, valamint a jeruzsálemi hívek között. A görögök úgy érezték, hogy az ő özvegyeiket elhanyagolják az alamizsnaosztásnál. Az apostolok ezért úgy határoztak, hogy megbíznak hét hellén férfit az asztal szolgálatával, s ők az imádságnak és az ige szolgálatának élnek. E férfiak a hellén keresztények tekintélyes képviselői lehettek, s emellett igazi apostolok, akiket nem lehet ugyan együtt említeni a Tizenkettővel, de teljes bátorsággal hirdették az Evangéliumot, és magukkal vitték egész Júdeába.

A hét diákonus közül Lukács kiemeli Istvánt, „ezt a hittelt és Szentlélekkel eltelt férfit” mint igazi keresztényt. Isten nagyobb mértékben tette őt kegyelme eszközévé, mint a másikat, ezért művelt csodákat és jeleket a nép körében. Emellett a bölcsesség ajándékából is bőségesebben részesült, ennek köszönhetően hirdette oly nagy erővel Isten igéjét:

„István kegyelemmel és erővel eltelve csodákat és jeleket művelt a nép körében. Erre a libertinusok, cireneiek, alexandriaiak, kilikiaiak és asiaiak zsinagógájából némelyek ellene támadtak, és vitatkozni kezdtek Istvánnal, de bölcsességével és a Lélekkel szemben, amellyel beszélt, nem tudtak helytállni.”

Az elbeszélésben Istvánt nemcsak bölcs és Szentlélekkel eltelt tanúnak, átütő erővel érvelő szónoknak láthatjuk, hanem látnoknak is, akinek arca fölragyog, mint egy angyalé, és arra is méltónak találtatott, hogy Isten dicsőséges jobbán meglássa az Emberfiát.

Lukácsnak azonban nem az a célja, hogy elmélkedés tárgyául állítsa eléink a szent diákonus alakját, hanem az Egyház története szempontjából látja fontosnak István szerepét, mert az ő halála vezeti be az Egyház elszakadását a Templomtól és a zsidóságtól. István személyében és

küldetésében világosan láthatóvá válik a lelkek szétválása, hasonlóan ahhoz, ami Jézus körül lejátszódott. Nem véletlenül válik a tanítvány életének vége is hasonlóvá Mesteréhez. Minden égi ajándékot a szolgálatra kapott István, aki a szó eredeti értelmében, teljes egészében szolgál, „diákonus” volt.

Miként Jézust, Istvánt is a főtanács elé állították, és ez a jogi hatóság folytatta le a pert. Ugyanazokkal a vádakkal léptek föl ellene, mint Jézus ellen: „Embereket fogadtak föl, hogy állítsák: Ő Hallottuk, hogy káromló szavakkal illette Mózeszt és az Istent! Ő Fölizgatták a népet, a papokat és az írástudókat, úgyhogy rárontottak, megragadták, és a főtanács elé hurcolták. Ott hamis tanúkat szólaltattak meg, akik állították: Ő Ez az ember folyvást a szent hely és a törvény ellen beszél! Ő” (ApCsel 6,11--13).

Istvánon beteljesedik Krisztus ígérete: „Amikor majd a zsinagógákba vagy a hatóságok és a hatalmasságok elé hurcolnak titeket, ne gondolkodjatok rajta, hogyan védekezzetek és mit mondjatok, mert a Szentlélek abban az órában majd megtanít benneteket rá, hogy mit kell mondanotok” (Lk 12,11--12). Ezért tudja István is, hogy mit kell mondania. Áttekinti Izrael egész történetét, az üdvtörténetet, amelynek során Isten oly sokszor művelt csodákat a nép érdekében. Felsorolja Isten csodatetteit és a nép ellenkezését, mert „atyáink szívük mélyén visszavágytak Egyiptomba” (7,39). István a maga prófétai látásával látja, hogy a történelem vonalai egy pontban találkoztak: Isten elküldi egyszülött Fiát, az Igazat, s a zsidók, mert keménynyakúak és körülmetéletlen a szívük, keresztre feszítették őt. És ekkor a történelem vonalai ismét tágulni kezdenek a jövő felé: Isten már nincs a Templomhoz és az „az ő népéhez” kötve. Az örömhír most terjedni kezd a pogányok felé: „A Magasságbeli nem lakik emberi kéz emelte hajlékban, ahogy a próféta is mondja: Ő Az ég az én trónusom, s a föld lábam alatt a zsámoly. Ő Milyen házat építhettek nekem -- mondja az Úr --, hol lehetne a pihenőhelyem? Hát nem az én kezem alkotott mindent? Ti vastagnyakúak, körülmetéletlen szívűek és fülűek, mindig ellenálltok a Szentléleknek, s mint atyáitok, olyanok vagytok ti is. Melyik prófétát nem üldözték atyáitok? Mind megöltétek azokat, akik az Igaz eljövételéről jövendöltek. S most ti lettetek árulói és gyilkosai, ti, akik az angyalok közreműködésével átvettétek a törvényt, de nem tartottátok meg!” (7,48--53).

A vádlott védőbeszéde súlyos vádként hullott a vádlókra, amit azok meg is értettek, azért vicсорították rá a fogukat. István azonban kimondta az ítéletet: „Látom a megnyílt eget és az Emberfiát, amint ott áll az Isten jobbján!” Igen, a Bírót látta, aki fölment a mennybe, és a saját szava szerint megtagadja azokat, akik megtagadják őt. Elvétetik tőlük az örömhír, s akik most köveket ragadnak, hogy Istvánt elhallgattassák, a végső ítélet előtt állnak.

István a halálával megpecsételte bátor tanúságtételét. De a mennyei Bíró, aki ellenségei ellenére ment föl a mennybe, állja a szavát, és megvallja azokat, akik megvallják őt. Az igaz tanú, aki Mesteréhez annyira hasonlóan hal meg, nem hiába kiáltja: „Úr Jézus, vedd magadhoz a lelkemet!” (7,59).

István annyira diákonus, annyira jó értelemben szolgálta, hogy Lukács a vértanúsága történetét is egészen az Evangélium terjedésének szolgálatába állíthatta. És ez minden szent életében így van: a személyük egészen eltűnik a szolgálatuk mögött, amit Isten megbízásából a keresztény közösség, az emberek, a világ és az üdvtörténet javára végeznek. Maga Jézus is így fogta föl életét: „...az Emberfia nem azért jött, hogy őt szolgálják, hanem hogy ő szolgáljon és

odaadja az életét" (Mk 10,45). Az igazi tanítványok, a szentek, ebben követik Krisztust, aki erre hívja őket.

István diákonus ünnepét a legrégebb liturgikus források december 26- ra teszik.

Képzeljük magunk elé a történeteket, ahogyan Szent Lukács leírta, s ahogy Karácsony másnapján hallani szoktuk a szentmisében.

István a főtanács előtt először halkán, az igaza tudatában lévő ember nyugalomával beszél, ám egyszer csak villámot vet a tekintete, és mint a vihar, úgy csap le a főtanács tagjaira.

Szavaitól zűrzavar támad: a főtanács tagjai fölugráltnak a helyükről, és dühük jeléül a fogukat vicsorítják feléje. Amikor István elmondja látomását, tovább nem fékezik magukat: a főpap megszagatja a ruháját, a többiek ordítva befogják a fülüket, hogy ne hallják a „káromlást”. Ezzel a pernek vége is szakadt, hiszen a hallott káromlás után nem volt szükség többé tanúkra. A káromlás büntetése a megkövezés volt. A főpap talán még megkísérelte, hogy a formáság kedvéért ítéletet hirdessen, de az általános kavarodásban erre már senki nem figyelt oda. Mintha eszüket vesztették volna az emberek, rárohantak Istvánra, és hangos kiabálás közepette tuszkolták vonszolták ki a teremből, ki a városon kívülre, hogy ott haljon meg. Vitték végig Jeruzsálem utcáin a Damaszkuszi-kapu felé, hogy ott hajtsák végre a megkövezést.

„De hát mi rosszat tett?” -- kérdezték néhányan félénken, akik látták Istvánt a fékevesztett tömeg gyűrűjében. A tömeg azonban nem gondolkodott, csak ordított és tolongott az áldozat körül. Elérvén a kapuhoz, gúnyos kiáltások közepette kitaszították, hogy fusson az életért, ha tud. István azonban nem fut el a kövek elől. Hanem amikor hullani kezdtek rá a kövek, ő térden állva így könyörgött: „Uram, ne ródd föl nekik ezt bűnül!” -- és e szavakkal elszenderült.

Saul pedig, aki ezeknek tanúja volt, és a megkövezők az ő lába elé tették le a ruhájukat, ugyanezen a kapun át indult el egy héttel később Damaszkuszba. Akkor, ismét elhaladva a hely mellett, a szíve valószínűleg gyorsabban kezdett verni, hiszen hallotta István utolsó imádságát. Önkéntelenül is a szeme elé kapta a kezét, majd lova oldalába vágta sarkantyúját hiszen Damaszkusz még messze volt. Nem is sejtette, hogy még mielőtt beérne Damaszkuszba, találkozni fog Azzal, aki a vértanú diákonus helyére belőle formál apostolt, hogy az Evangélium egyre szélesebb körökben terjedjen a pogányok között.

Kérünk, Istenünk, add, hogy követhessük azt, akit tisztelünk, és megtanuljuk ellenségeinket is szeretni, mert Szent István diákonus vértanúságát ünnepeljük, aki a gyilkosaiért is tudott imádkozni!

Természet adta előnyei révén a Somló mindenkor kedvelt lakóhelye volt az embernek. A számtalan régészeti lelet tanúsága szerint a hegy és annak környéke, így a mai Somlónásárhely területe is az újkőkortól kezdve napjainkig folyamatosan lakott volt. Az itt megtelepült népek mindig központi szerepet töltöttek be a vidék életében. Központ volt itt a vaskortól (melyet az itt feltárt halomsírok bizonyítanak) a római koron át (feltételezhetően itt állt a mai Veszprém

megye városi joggal rendelkező egyetlen települése, Mogetiana) egészen a középkor végéig, amikor még tizenkét kereskedelmi útvonal haladt át a településen.

A mai Somlóvásárhely és környékének fejlődését meghatározta, hogy a magyarság államalapító királya, István a Somló hegy alatt, a mai Torna-patak mellett bencés apácamonostort alapított. Apácatorna (ahogy ebben a korban a települést nevezték) mint kolostori központ fontos szereplőjévé vált a térségi kapcsolatoknak. Vásárhely ennek köszönhetően is a középkorban megyénk délnyugati részének legjelentékenyebb településévé fejlődött. Mezővárossá vált, amely vásártartási joggal rendelkezett. Mint a vásárhelyi szék központja, a megye nyugati felének törvénykezési székhelye volt, s a vármegyei székhely Veszprémhez kötődéséig gyakran településünkön tartotta üléseit a nemesi vármegye is. Az 1488-as adóösszeírás szerint Pápa és Veszprém után a megye legnépesebb települése volt.

Jelentőségéből csak a XVI. század végén vészett a török hadak és a devecseri Csoron család pusztításai következtében. A mezővárost már 1546-ban felégették a törökök, menekülésre kényszerítve lakóit. 1567-ben Vásárhely kénytelen volt behódolni, új urai évtizedekig hódoltsági adófizetésre kötelezték. S a nép fosztogatásában alig maradtak el a törökök mögött a környék nagy hatalmú főurai. Köztük a vezérszerepet kétségkívül a Csoron család vitte, akiknek fészke Devecser vára volt. Itt székelt a családból származó leghírhedtebb „fosztogató”, Csoron András, majd fia János, akik katonai szolgálattal, az uralkodónak nyújtott kölcsönökkel és sikeres gazdasági tevékenységük eredményeként kerültek be az ország főnemesei sorába. Határtalan mohóság és földéhség jellemezte őket, a vásárhelyi apácák uradalmát majd negyven éven keresztül fosztogatták, és ebben ismételt királyi parancsok sem akadályozták meg őket. Ha a folyamatos kiszolgáltatottság és belső harcok még nem örölték fel a megmaradt lakosság és úrnők erejét, a hosszú – vagy tizenöt éves háború (1593–1606) végül megadta a kegyelemdőfést. A kolostor úrnői, egyházi népeinek védelmezői menekülni kényszerültek.

Vásárhely új földesúrnői, a premontrei apácákat felváltó pozsonyi klarisszák engedetlenség és rebellió miatt újra és újra pert indítottak a jobbágyok ellen. Vásárhely mezővárosa pedig megpróbálta kiépíteni önállóságának egyéni és közösségi biztosítékait. Az egyéni lehetőségek szintjén – hogy így mentesüljenek bizonyos közterhek alól – a személyre szóló nemesség megszerzésére törekedtek, míg a városi igazgatás szintjén a minél nagyobb önállóság kiépítésére. Mindkét téren sikereket értek el, megőrizte városi jogait a közösség, s a XVIII. század végére népességének mintegy a fele nemes rendű.

II. József 1782-ben feloszlatta és lefoglalta mindazon szerzetesrendek vagyonát, amelyek iskolai oktatással, betegápolással, illetve tudományok művelésével nem foglalkoztak. A klarisszák birtokai a vallásalap kezelésébe kerültek. A mezőváros fejlődését kedvezőtlenül befolyásolta ez a változás, ráadásul az 1820-as évektől a vallásalapítvány korlátozni kezdte a közösség szerzett jogait és haszonvételeit is.

Az 1848-as forradalom és az első világháború közötti időszakot Somlóvásárhely lakói a gazdasági hanyatlás, az elszegényedés, a kisközséggé zsugorodás évtizedeiként élték meg. A jobbágyfelszabadítás után, 1857-ben egy nagybirtokos és 431 kisbirtokos között oszlott meg a helység határa. Négyezer holdnyi területén jelentős arányú volt a szőlő, szántója kevés, egy gazdálkodóra átlagosan még három és fél hold sem jutott. A mezőváros jogaiért korábban oly kitarotán harcoló vásárhelyieknek a mindennapi kenyérért való küzdelem jelentette immár a legnagyobb feladatot. Ám azok a gazdák sem élvezhették sokáig erőfeszítéseik gyümölcsét,

akik végre megszabadultak a szőlődézma megváltásának hatalmas terhétől, mivel a filoxéravész néhány év alatt (1888-ban jelent meg a Somlón) elpusztította szőlőiket.

1910-ben Somlóvásárhely mezőgazdasági lakosságának már egyharmada agrárproletár. Mivel iparosodás a községben nem történt, munkaalkalmat nem találtak, legjobb esetben napszámért dolgozhattak a Somló hegy uradalmi szőlőiben. 1921 és 1930 között 315 lélek a község kivándorlási vesztesége – akik a tengerentúlon, elsősorban Amerikában keresték boldogulásukat.

A két világháború között az egészségtelen birtokstruktúra keltette feszültségeket földbirtokreformmal próbálták enyhíteni, de a falu társadalmában létező gazdasági és szociális feszültségeket továbbra sem sikerült megszüntetni. A várt összefogást a filoxéravész óta súlyos gondokkal küszködő Somló-vidék megsegítésére a hegyen tervezett bazaltbánya megnyitása elleni tiltakozás hozta meg. 1928-tól a Somlóért felelősséget érző értelmiségiek és a helyi szőlősgazdák (élükön Schandl Károly országgyűlési képviselővel) mozgalmat indítottak, és minden lehetséges alkalmat és kapcsolatot kihasználtak Somlóország gazdasági fellendítésére. Sajnos a második világháború kitörése miatt annak a hatalmas szervezőmunkának az eredménye, amely az 1920-as évek végétől indult, s az 1930-as évek végére beérni látszott, pillanatok alatt szertefoszlott.

Bár az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 17-én megjelent rendelete, amely a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhöz juttatásáról intézkedett, alapvetően megváltoztatta a birtokviszonyokat, az 1950-es évek mégis ismét nehéz sorsot hoztak a falu társadalmának. A beszolgáltatási rendszer bevezetése, a tehetősebb gazdálkodók fizikai üldözése sok-sok családot hozott olyan helyzetbe, hogy a mindennapi kenyeret is csak nehezen tudta magának biztosítani. Ezeknek az éveknek a nyomasztó légkörét oldotta fel az 1956-os forradalom, de a 1960-as évek tsz-szervezése elől újra sokan az ajkai iparmedencébe menekültek. Ekkor lett sok vásárhelyi fiatalból bányász, kohász és gyári munkás. Egyre többen menekültek a földtől.

Az 1980-as évektől (az 1930-as évek mozgalmához hasonlóan) a Somlót szerető befolyásos tényezők szaktudásukat és kapcsolatrendszerüket felhasználva ismét tenni szeretnének a hegy és környezetének megmentéséért. Beleértve a települést is, amelynek lakói okkal bízhatnak abban, hogy múltjuk értékes örökségét újra a maguk és közösségük hasznát szolgálva kamatoztathatják.

A bencés apácák, akiknek jelentős érdemeik voltak az egyházi műveltség magyarországi meghonosításában, s írni-olvasni tudásuk révén a konvent hiteles helyi működésével a települést bekapcsolták a környék jogi és közigazgatási életébe, már nem tudták betölteni hivatásukat. Rendjük alapvető reformra szorult. Vásárhelyre a bencés nővérek többé már nem tértek vissza.

A megüresedett kolostort, mint már korábban ismertettük, Bakócz Tamás 1511-ben a szegedi premontrei apácáknak adta át, akik közül húszan a nyár folyamán elfoglalták új helyüket. Az ünnepélyes beiktatást 1512-ben Gosztonyi János győri püspök végezte.

A premontrei apácák már a rendalapító Szent Norbert életében (XII. század eleje) megtelepedtek Magyarországon, térítői munkálkodásuk kiegészítette a bencéseket. A

monasztikus rendekhez tartozó premontreiek a kolduló rendek (ferences, domonkos, Ágoston-rendi remete és karmelita) népszerűségének korában (XIII–XV. század) szakítottak a bencés és ciszterci rend világtól elforduló magatartásával, s tagjai kötelességévé a lelkipásztorkodást, a néppel való foglalkozást tették. A premontrei megújulás hazánkban Fegyverneki Ferenc nevéhez kapcsolódik. Ő az, aki Párizst megjárva a rendi nagykáptalanon elfogadott reformokat 1511 előtt a mi premontrei apácáink körében, a szegedi Szentlélek-monostorban bevezette, amelynek egyúttal rendi előjárója is lett. Bakócz Tamás esztergomi érsek ismerte és támogatta munkáját, ezért is fogadta szívesen Vásárhely megüresedett monostorába a példás életű szegedi szerzetes nővéreket.

A kolostor szerzetes nővérei kapcsolatot tartottak a nagyvázsonyi pálosokkal és a veszprémi Szent Katalin-zárda dominikánus apácaival. Biztosra vehető, hogy a kolostorban jelentős kódexíró-tevékenység folyt. A Lányi-kódex is megemlíti, hogy a nővérek használtak misekönyvet, breviáriumot (zsolozsmáskönyvet), antifonáriumot (a szertartás során énekelt szövegek hangjegyekkel is ellátott gyűjteményét), lectionariumot (amely a vásár- és ünnepnap szentleckéket tartalmazta), a vértanúk és szentek ünnepeinek naptárát (martyrologium), regulát (amely a rend alapszabályait, törvényeit foglalta össze) és magyar nyelvű Szentírást. (A Szentírás összefüggő szövegének első magyar fordítását az 1430-as években liturgikus célra a premontrei és bencés szerzeteseknek készítették, szövegét a Bécsi-, a Münchener- és az Apor-kódex őrizte meg.) Somlóvásárhelyen írták a Pozsonyi-kódexet is. A somlóvásárhelyi apácák – sümegi várba menekített – könyvállománya 1597-ben 32 kötetből állt. A vásárhelyi monostornak a premontrei apácák idejében virágzó helyi hagyománykincse, jellegzetes arculata, eleven és művelt szelleme volt.

A „főkötős atyafiak” közösséget vállaltak a birtokaikon élő emberekkel is. A rájuk bízott népesség gondozásának eredményeként addig, amíg a külső körülmények megengedték, Somlóvásárhely és környéke felvirágzott, és azóta sem tapasztalt tekintélynek örvendett, majd később, a nehézségek időszakában sem hagyták el nyájukat. Ha szükségét látta az apátnő, levelezett, majd perelt jobbágyai érdekeit védve, ha menedéket kértek, azt biztosította.

A kolostor még a török hódoltság időszakában is a kultúra és a hitélet menedékháza volt. A vallási és kulturális életre gyakorolt hatásuk kényszerű távozásuk (1594) után is tovább élt. A nép Boldogasszony leányait tartotta meg jó emlékezetében, s még a XX. század elején is mint premontrei apacakolostort emlegette meglévő épületeit.

Az utolsó premontrei apátnő, Vásárhelyi Katalin 1600-ban bekövetkezett halála után II. Rudolf király a monostor jószágait a Pozsonyban tartózkodó óbudai klarisszának adományozta – mint arról már megemlékeztünk. A ferencesek másodrendjeként működő szerzetesnői közösséget Assisi Szent Ferenc testvére, Szent Klára alapította 1211-ben. Regulájukat Szent Ferenc állította össze, több elemet is átvéve a bencésektől (a legfontosabb a szigorú szegénység volt).

A somlóvásárhelyi kolostor birtokukba kerülésének idején, a XVI–XVII. század fordulóján, a hazai klarissza rend is a fennmaradásért küzdött. A török hódítás áldozata lett a legtekintélyesebb és legnagyobb zárdájuk Óbudán. A reformáció térhódítása következtében veszítették el sárospataki, nagyváradi és kolozsvári klostromukat. A két megmaradt kolostoruk, a pozsonyi és nagyszombati megfogyatkozott nővéreit hol a természeti csapások (tűzvész, földrengés), hol Bethlen Gábor, majd Rákóczi György csapatai kényszerítették bujdosásra.

A rend megerősödését Pázmány Péter tevékenységének köszönhette. A pozsonyi, majd később a nagyszombati rendházat is magyar vezetésű és szellemiségű kolostorrá alakította, az épületeket felújította, jövedelmüket a megszűnt zárdák jövedelmének átengedésével biztosította. Hamarosan a legelőkelőbb magyar családok leányai léptek be az apácák közösségébe.

A kolduló rendeknek, így a klarisszáknak sem volt eredetileg földbirtokuk, legfeljebb szőlők, házingatlanok. Mivel jobban kötődtek a polgári élethez, kolostoraik a városokban és mezővárosokban találhatóak, mert csak a sűrűn települt lakosság biztosított elég alamizsnát a számukra. S bár az apostoli szegénység követését tűzték célul maguk elé, ennek ellenére kisebb-nagyobb javakat szereztek, mint ahogyan láttuk a pozsonyi zárda esetében is.

A személyes kapcsolat hiánya, de az apácák főúri származása, neveltetése sem tette lehetővé, hogy jószágaikról és az ott élő emberek életéről reális képet nyerjenek. Vidéki birtokaik és azok népessége csupán jövedelemforrást jelentett számukra. A vásárhelyi polgárok számára pedig ők voltak a személytelenségbe burkolódzó, kegyetlen úrnők. Nem véletlen, hogy az ellenük folytatott küzdelemben a premontrei apácáktól kapott urbárium, a jobbágyaikkal közösséget vállaló földesúrnők szabályozásához való ragaszkodás jelentette a biztos, az állandó fogódzót. Számukra a klarissza rend 1782. évi feloszlata bizonyára nem jelentett fájdalmat és csalódást. Annál nagyobb szeretettel fogadták viszont a XX. század első felében Somlóvásárhelyre visszatérő premontrei apácákat.

Az új közösség apostoli területként a nevelést, a beteggondozást és az egyházközségi munkát jelölte meg. Ahol megtelepedtek, gyermekotthonokat létesítettek, elemi iskolákat nyitottak, nők számára háztartási és szaktanfolyamokat szerveztek, betegeket ápoltak, és vállalták a plébániai szolgálatot (a kántori munka ellátását, katolikus leánykörök és énekkar vezetését, gyermekeknek hittan tanítását).

A nővérek Somlóvásárhelyen, a rend ősi székhelyén, a Katolikus Vallásalap kezelésében lévő régi kolostori épületüket (kilenc szobával, mellékhelyiségekkel, három-négy hold belsőséggel) szerették volna visszaszerezni, de mivel ettől a tulajdonos mereven elzárkózott, pénzbeli kárpótlást, nyolcezer pengőt kaptak egy négyszobás ház megvételére és átalakítására. A régóta lakatlan, rozoga és vizes házat egy év alatt helyreállították és lakhatóvá tették. Egyik szobáját kápolnává, másikat óvoda gyermekek befogadására alakították át. A ház átadására 1938. november 13-án került sor.

Tevékenységük át- meg átszötte a falu lakóinak életét. Antónia (Hertelendy Mária) és Stefánia (Láng Margit) nővér – mindketten okleveles óvónők – az apróságokat vették gondozásukba. Már az első évben hetven gyermekkel foglalkoztak, s a mindennapi munkájukon túl megrendezték az anyák napját, karácsonyra színdarabot tanítottak a kicsiknek.

A szülők boldogan látták, hogy gyermekeik jó kezekben vannak. Katalin nővér (Kertész Emília, okleveles tanítónő és óvónő) az iskolában tanított. Jozefa (Banner Irma) és Augusztina (Pethő Mária, mindketten tanítónői végzettséggel) háziipari tanfolyamokat tartott az asszonyoknak. A gyermekek számára megszervezték a Szívárdát, az ifjúság számára a Kalász (lányoknak) és a KALOT (legényeknek) csoportjait, amelyek a vallási élet mellett kulturális téren is színvonalas szórakozási lehetőségeket nyújtottak azoknak, akik soraikba léptek. Vasárnap délutánonként hetven-nyolcvan lány is összegyűlt a nővérek lakásán, ahol a

színdarabokon és műsoros esteken túl a közösségi élet szabályait és viselkedési normáit is elsajátíthatták.

Hit és hagyomány

Somlóvásárhely ősi plébániája sem kerülhette el a török veszedelem idején a veszprémi egyházmegyét megtizedelő pusztításokat. Az elhagyott kolostor épületét, a templomot felégették, a XVII. század elejétől a plébánia sem volt betöltve egy ideig. A pusztulás mégsem volt olyan mérvű, mint az egyházmegye más területein. Addig, amíg a XVI–XVIII. századi egyházlátogatások a hanyatlásnak és lassú pusztulásnak a képét mutatták – templomok, kolostorok váltak az enyészet martalékává, még védőszentjeik is feledésbe merültek, a lakosság többsége protestáns hitre tért –, az apácák birtokain megmaradt népesség, ragaszkodva hitéhez és szokásaihoz, őrizte középkori hagyományait. Vásárhelyen még a jelenlegi plébániatemplom alapkövét is – az Árpád-kori kultusz hagyományát követve – Szent Lambert tiszteletére tették le (1788. július 14-én), csak az új templom számára Győrből megszerzett oltárkép miatt szentelték fel 1791-ben Szent István vértanú tiszteletére.

A Somló hegyi Margit-kápolna védőszentjének, Antiochiai Szent Margitnak a kultusza is a középkorban gyökerezett. Erekléit II. András király hozta magával haza a Szentföldről, amely megalapozta Margit hallatlan Árpád-kori népszerűségét. Tisztelete a Somlón a középkortól máig átível. Boldogasszony leányainak (a premontrei apácák) Szűz Mária-tisztelete is töretlenül tovább élt.

A XVII. század második felében a lelkipásztorkodás munkáját ferences szerzetesek végezték a településen, akik többnyire faluról falura járva látták el a lelki gondozást. Ebben az időben válik általánossá a barát elnevezés, mert a legnehezebb időszakban is ott állt a ferences szerzetes a nép mellett – örömeiben, bánatában egyaránt. Szent Ferenc fiai elsősorban alamizsnából tartották fenn magukat, s a kéregetés révén szinte szükségszerű kapcsolatot tartottak az itt élő népességgel. Somlóvásárhely egyszerre volt a sümegi és a pápai kolostornak is alamizsnagyűjtési területe, mindkét klostrom hatósugara elért ideig.

Somló-vidéken a ferences szerzeteseknek nagy szerepük volt a középkori hagyományok ápolásában, újraélesztésében. Sümegről és Pápáról búcsús körmeneteket vezettek Szent Margit szűz és vértanú ünnepén Somlóvásárhelyre, így is fenntartva a középkori hagyományt. Gondozták az apácák által elültetett és mélyen gyökerező Mária-tiszteletet.

A világi papság számbeli megerősödéséig ferencesek lelkészkedtek a plébánián is, akár mint adminisztrátorok, akár mint káplánok. Arra vonatkozóan, hogy Vásárhelyen világi papok működtek, csak a XVII. század végéről vannak adatok. Ők kezdték vezetni az anyakönyveket 1703-tól, s akkor még itt keresztelték a túskevári és devecseri plébánia híveit is.

Henyey Pál nehéz időszakban került a plébániára (1784–1809-ig plébános), II. József szerzetesrendeket feloszlató rendeletének végrehajtása után, az új birtokos, a vallásalap berendezkedése idején. Mégis olyan nagy vállalkozásba kezdett, mint az új (a mostani) templom építése (1788–1791-ig). Minden lehetséges anyagi forrást felkutatott, kapcsolatai révén a templom berendezését a feloszlatott rendházak árverésre bocsátott értékes tárgyaiból szedte össze. Így szerezte meg a vásárhelyi kisebb harangok helyett a túskevári pálos templom tornyában lévő nagyobbakat, a pálos kolostor felszereléseivel közül egy hat méter hosszú,

gyönyörűen faragott sekrestyeszekrényt (melynek ajtajait Remete Szent Pál életéből vett jelenetek díszítik), egy díszített tölgyfa imazsamolyt, a győri ferencesek templomának Szent István vértanút ábrázoló főoltárképét és hajó alakú szószékét.

A régi falusi papok igyekeztek látókörükben tartani híveik életének minden mozzanatát, s nemcsak ünnepnapokon figyelték, alakították viselkedésüket és cselekedeteiket. Szokásokat üldöztek ki a divatból, és újakat honosítottak meg. Így történt ez Gyarmathy János idejében is, aki közel negyven évig (1843–1880 között) szolgált Somlóvásárhelyen. Ő vezette be a nagyböjti keresztúti ájtatosságot, a naponkénti májusi litániákat, a rendszeres búcsújárásokat. Nevéhez fűződik a plébániaház tatarozása, a templom külső és belső megújítása, új tornyának, két díszes kápolnának és az emeletes iskolának az építése. Tevékenyen részt vett a megyei és politikai életben, hasznos munkát fejtett ki az irodalom terén. Amellett, hogy osztozott híveinek mindennapi gondjaiban, problémáiban a műveltségnek magas fokára Antal Lajos több mint harmincéves somlóvásárhelyi szolgálata alatt (1903–1944-ig) mindvégig szíven viselte a gondjaira bízott lakosság ügyét és egy alkalmat sem mulasztott el, hogy a bajok orvoslására felhívja az illetékesek figyelmét. Különösen nagy érdemei voltak a Somló-vidék fejlesztése körül.

I. Akik beírták nevüket a település történetébe

Anchely Ildefonz. Bencés szerzetes, 1753. szeptember 26-án született Somlóvásárhelyen.

Bausz Teodorik József. Bencés szerzetes, született Somlóvásárhelyen.

Hantó Gábor János. Katolikus pap, 1789. május 20-án született Somlóvásárhelyen,

Kakas Ödön. Magyar királyi erdőfőtanácsos, a pápai magyar királyi erdőhivatal vezetője. Somlóvásárhelyen született.

Dr. Kondor István. Uradalmi orvos, körorvos, kórházi főorvos. Somlóvásárhelyen, 1885-ben született.

Kovács Bálint. Katolikus pap, 1784. február 4-én született Somlóvásárhelyen,

Nagy József. Katolikus pap, 1788. november 10-én született Somlóvásárhelyen,

Németh Antal. Katolikus pap, 1795. január 19-én született Somlóvásárhelyen,

Pilter Pál. Kohómérnök, 1919. február 16-án született Somlóvásárhelyen.

Rónay Gyula (id. Mórocz József). Színész, rendező, aki Somlóvásárhelyen született 1828. január 6-án.

Szabó József. Főjegyző, aki 1884-ben Somlóvásárhelyen született.